

Suomi – luonnon- vai sivistyshistoriaa

SEPPO NIEMELÄ

Ilmoittauduin nykysilmin luvattoman pitkäksi venyneiden opintojeni loppuvaiheessa Reijo Wileniuksen pitämille Snellman-luennoille. Luentosarja herätti elämänikäisen harrastuksen, opetti ymmärtämään sivistystyön merkityksen ja avasi tien pohjoismaisen sivistysperintöön, myös sen suureen tanskalaiseen N. Fr. S. Grundtvigin. Sillä tiellä löysin myös von Herderin merkillisen vähän tunnetun hahmon, vaikka juuri hän kehitti sanojen ”kanssa” ja ”sivistys” sen merkityksen, joilla ne nyt tunnetaan ja joilla on ollut valtava merkitys koko Suomen synnylle. Ja edelleen luento antoi eväät tunnistaa Snellmanin vaikutus Suomessa, yhtenä haarana nuorisoseuraliike. Nuoriseurat olivat aikanaan onnistunut yritys viedä snellmanilainen sivistysajatus kansannuorisoon.

Otsikkoni perustuu Snellmanin viimeisten elinvuosien puheisiin häntä tervehtimään tulleille ylioppilaille. Niissä hän toistuvasti palaa luonnon- ja sivistyshistorian jännitteeseen. Hän kannustaa pitämään huolta siitä, että Suomen historia on myös sivistyshistoriaa. Uskon, että Snellmanin huoli on edelleen ja kenties aivan erityisen ajankohtainen. Se kuitenkin edellyttää selvempää käsitystä siitä, mitä sivistys on. Teen seuraavassa Snellmanin pohjalta kansansivistystyön nykytarpeisiin tähdätyn sivistyksen tulkinnan.

Sivistys on Snellmanille koko eliniän jatkuva sivistymisen prosessi. Nuoruus on kulttuuriin sosiaalistumisessa tärkeä aika. Jos nuori silloin pääsee sivistymisen tielle, hän poistuu siltä ”vasta, kun hän poistuu elämästä”. Sivistys ei voi koskaan olla valmis, ei siksiäkään että aikakauden sivistys kehkeytyy maailman muutoksen mukana. Elinikäisen oppimisen ajatus on elvyttänyt saman käsityksen.

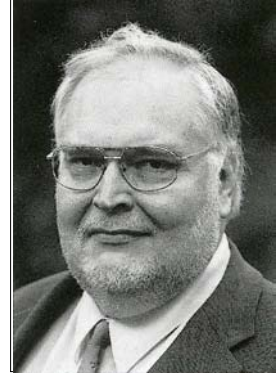
Sivistymisen prosessi

Persoonallisuuden kehittäminen

- itsenäinen ajattelu
- luovuus, kätevyys
- eettinen harkinta

Avoimuus oppimiseen

- oppimisen perusta
- tiedon päivittäminen
- tiedon avartaminen
- kansalaiseksi kasvaminen
- yhdessä toimiminen
- kansalaistoiminta
- kansalaisvaikuttaminen

Erotan Snellmanin hengessä sivistyksen prosessissa kolme loogisesti peräkkäistä, mutta elävässä elämässä toisiinsa kietoutuvaa ja toisiaan tukevaa vaihetta. Nimitän niitä (1) avoimuudeksi oppimiseen, (2) persoonallisuuden kehittämiseksi ja (3) kansalaiseksi kasvamiseksi. Tietojen, taitojen ja normien oppiminen on sivistymisen kivijalka, mutta suuriin tietoihin tai taitomäärään ei sellaisenaan tee ketään sivistyneeksi. Tarvitaan kasvua ”hyväksi ihmiseksi ja kunnan kansalaiseksi”, kuten asia nuoriseurakielessä kuvattiin. Hyviä nykyilmauksia ovat henkinen ja sosiaalinen pääoma. Molemmat ovat ihmisyyden tai humaniteetin keskeisiä osia.

Oppiminen

Ihminen poikkeaa muusta luomakunnasta siinä, että hän selviytyy elämässä vain opitun varassa. Siksi oppiminen on kaiken inhimillisen elämän perusta. Jokainen lapsi joutuu oppimaan yhteisönsä tradition ja sosiaalistumaan siihen sellaisenaan, kuin se on hänen aikanaan ja kasvuympäristössään. Suuri osa oppimista on informaalista. Yhteiskunnat varmistavat suuren opitun määrän tehokkaalla formaalisella koulutuksella.

Oppiminen jatkuu koko tietoisien elämän ajan. Nykyaikana painotetaan tiedon määrän nopean kasvun vuoksi opitun tietoista *päivittämistä*. Sivistysliikkeessä on tämän lisäksi ollut vahva juonne tiedon *laajentamisen* puolesta. On erityinen arvo, että ihminen uskaltaa laajentaa totut-

tua tietopiiriään, tutustua ennen tuntemattomaan, seikkailla tiedon joskus pelottavallakin merellä ja työstää näin saadut vaikutteet osaksi omaa maailmankuvaansa. Tiedon laaja-alaisuudella on suora vaikutus luovuuteen. Usein tiedon laajentaminen tapahtuu norformaaleissa opinnoissa.

Snellmanille tieto on yleisinhimillistä ja sitä voidaan opettaa, kun taas toiminta on kansallista ja siihen voidaan kasvattaa. Nuoruuden aikana kasvatus muuttuu heräävien miksi-kysymysten mukana itsekasvatukseksi; ihminen alkaa ajatella ja toimia itsenäisesti. Yksilössä viriää oman todistamisen ja omakohtaisen vakaumuksen tarve. Molemmat ovat välttämättä prosesseina non-formaalisia. Niitä ei varsinaisesti voi opettaa eikä niiden sisältöä ennalta asettaa. Opettajasta tulee neuvoja tai ohjaaja.

Persoonallisuuden kehittäminen

Persoonallisuuden kehittämisen ydin on itsenäisen ajattelu taustanaan heräävä itsetietoisuus. Vastaavia prosesseja ovat esteettisen alueen ja eettisen harkinnan kehittyminen; estetiikasta Snellmanilla ei tosin ole paljon sanomista. Snellmanin kirja "Akateemisesta opiskelusta" on edelleen loistava johdatus itsenäisen ajattelun ja oman vakaumuksen kehittymisen prosesseihin. Tosin persoonallisuuden kehitys ei saa rajoittua vain akateemisiin opintoihin, vaan se voidaan viedä kaikkeen kasvatukseen.

Tie itsenäiseen ajatteluun kulkee "epäilyn syntiinlankeemuksen" kautta. Nuori ei enää usko sinisilmäisesti sitä, mitä hänelle opetetaan. Hän haluaa vakuuttautua itse tiedon oikeellisuudesta. Tie omaan ajatteluun kulkee kritiikin kautta. Siinä "tiedon annettu sisältö" muuttuu "tietävän tavaksi tietää". Tässä tosi ja oikea kulkevat käsi kädessä. Yksi opettajan kypsyiden mittari onkin se, osaako hän iloita kriittisistä opiskelijoista.

Snellman kuvaa kasvatusopin luennoissaan, miten ihminen muovaa itsekasvatuksen avulla oppimansa tradition uuteen muotoon ja jättää sen seuraajilleen toisenlaisena kuin on itse ottanut vastaan. Tässä muovaamisessa "toverikasvatuksella", toisin sanoen vertaisryhmän dialogilla on keskeinen omaa ajattelua hiova merkitys. Itsekasvatus ei ole yksinkasvamista. Persoonallisuuden kasvu edellyttää myös henkistä vapautta ja toisiaan kunnioittavaa ilmapiiriä.

Sivistystyön traditiot kehittivät persoonalliselle kehitykselle nykyisin arvioituna hienoja

oppimisympäristöjä. Yksi tällainen oli kansanopisto ja sen internaattikasvatus. Upea sovellus on opintokerho, joka jo ideana rakentuu osantajien dialogille. Samaan pyrki nuorisoseura. Sen mukaan tieto jää makasiinitavaraksi, ellei älyn toimintaa onnistuta herättämään. Tavoitteena on "ilmiöitä itsenäisesti arvosteleva, omatakeisesti ajatteleva ihminen, joka muodostaa oman, persoonallisen totuuskäsitteen omien havaintojen ja itsenäisten ajatusten pohjalle". Etenkin ns. herderiläinen kansansivistys pani paljon painoa kulttuurille sen eri muodoissa. Eettistä harkintaa tarvitaan myös silloin, kun kansalaisen alueen vahvat sosiaaliset voimat tarttuvat ihmiseen. Moni on niiden viemänä tehnyt tekoja, joita ei itse jälkikäteen voi mitenkään ymmärtää.

Kansalaiseksi kasvaminen

Itsenäisen ajattelun rinnalla tärkeää on itsenäisen toiminnan ja sitä ohjaavan oman vakaumuksen kehittyminen. Vakaumus ilmaisee Snellmanin mukaan sen, minkä puolesta olemme valmiit taistelemaan elämässä. Tulemme kansalaisuuden alueelle.

Tässä voisimme tehdä ekskursion yhteen eurooppalaiseen perusjakoon, jolla mielestäni on merkitystä myös EU:n tulevaisuutta mietittäessä. Kysymys on kansan ja valtion suhteesta. Herderin perustava elämys liittyi siihen, miten keskeinen prosessi oman kansan kulttuuriin sosiaalistumien on. Hän seuraajineen, yhtenä niistä Grundtvig, painotti kansaa (suurin piirtein samassa merkityksessä kuin kansalaisyhteiskunta) ja tunsu epäluuloa valtioon. Tämä toi tietyn painotuksen tanskalaiseen ja laajemmin pohjoismaiseen demokratiaan. Valtio on hyvä kansan renki, mutta huono isäntä.

Jotkut saksalaiset oppineet, Hegel selkeimmin, siirsivät painopisteen valtioon ja vastaavasti tunsivat epäluuloa kansaa tai kansalaisyhteiskuntaa kohtaan. Hegelin seuraajille kansalaisyhteiskunta oli oman edun ajamisen alue, jota valtion piti ohjata. Kun Herderin mukaan Kaitselmus johti universumiaan kansakuntien kehityksen kautta, käytti Hegelin absoluutti samaan tarkoitukseen valtiota ja valtiojohtoa. Hegelin ajattelu johti kansasta irtoavien vahvojen valtioiden kehitykseen ja sitä kautta kauniin Eurooppamme pahimpiin onnettomuuksiin. Tämän tien päässä ovat mm. herrat Hitler ja Stalin. Mielestäni on täysisyys olla tarkkana siinä, ettei EU:sta kasva kan-

sasta tai tässä kansoista irrallaan oleva ”valtio”.

Mikä oli Snellmanin asema tässä jännitteessä? Snellman oli Hegelin oppilas ja varmasti osallistaan vahvasti Suomessa muutenkin ongelmallisen suurta valtiokeskeisyyttä. Hän käsittelee kansalaisyhteiskuntaa hyvin hegeliläiseen tapaan. Tulkinta on kuitenkin vähintään yksipuolinen. Juha Mannisen mukaan Snellman siirsi Hegeliin verrattuna painotusta valtiosta kansakuntaan ja kansakunnan piirissä vallitsevaan yleiseen tietoisuuteen, kansallishenkeen. Sen yksi seuraus oli vahva kansansivistyksen korostus. Paremman tulevaisuuden toivo on kansan ja sivistyksen liitossa. Tässä mielessä Snellman tuli lähelle tanskalaista ja laajemminkin pohjoismaista tulkintaa.

Kansansivistyksen perinnöstä kasvoi myös Suomessa elinvoimainen kansalaiskasvatus. ”Ihmisen tulee säilyttää itsellään arvosteluvapaus, mutta myöskin kuulua ihmiskuntaan toimivana, elämään osaaottavana jäsenenä”, sanottiin nuorisoseuroissa. Perustana oli itsenäinen vakaumus, johon kansalaistoiminta pohjasi.

Kansanopistoissa ja myöhemmin muissa sivistysorgaaneissa harjoiteltiin itsenäiselle ajattelulle rakentuvia kansalaistaitoja, sellaisia kuin kykyä ilmaista itseään puhumalla ja kirjoittamalla, neuvottelu- ja vuorovaikutustaitoja, taitoa ratkaista ristiriitoja, järjestö- ja kansalaistaitoja jne. ”Elävä vuorovaikutus” oli elävän sanan ohella Grundtvigin teesi. Yhdessä tekemällä opittiin kantamaan yhteistä vastuuta. Tälle perustalle aikanaan kasvoi elinvoimainen kansalaisyhteiskunta ja myöhemmin itsenäinen valtiollinen elämä.

Sivistyksen nykytila

Tässä kuvatulla sivistyskäsitteellä oli Snellmanin, mutta ennen muuta heräävän Suomen lukuisien fennomaanien vaikutuksesta valtava merkitys suomalaisuudelle. Mitä siitä on jäljellä? Minkälainen olisi tämän käsityksen pohjalta arvio sivistyksen ja kansansivistyksen tilasta Suomessa nyt? Ehkä käsitykseni on liian pessimistinen.

Uuden tiedon oppimista ja päivittämistä tukevat vahvat koneistot, mikä osaltaan selittää Suomen menestystä. Sen sijaan voi kysyä, arvostaanko tiedon avartamista riittävästi. Sivistystä on monipuolinen, sekä luonnontieteellinen että humanistinen tietämys.

Iso kysymys on, ohjaako tämän päivän koulu-

tus itsenäiseen ja luovaan ajatteluun ja sitä kautta kehittyneeseen, arvostelukykyiseen persoonallisuuteen. Varmaan, vaikka tämän piirteen tulisi olla paljon tietoisempi. Tässä ovat myös luovuuden ja innovatiivisuuden lähteet. Ehkä liian moni joutuu vastaamaan Snellmanin tavoin kysymyksen siitä, mitä on meidän opiskelumme ollut: masentavaa läksynlukua.

Kansansivistyksen ja kansalaiskasvatuksen alueelle kehittyi myös Suomessa hieno perinne, mutta se on viime vuosikymmeninä kulunut katkeavan ohueksi. Erityisen hälyttävää on sosiaalisen pääoman ja aktiivisen kansalaisuuden mitareissa näkyvä eriarvoisuus. Tällä alueella ovat suurimmat kehittämisen tarpeet. Ihmisoikeuksille perustuva demokratia on vaativa yhteiselämän järjestämisen tapa, joka ei synny itsestään. Myös aktiiviseen kansalaisuuteen täytyy kasvaa. Ihmiskunnalla on aivan riittämiin kokemusta siitä, mitä tapahtuu, jos annamme – Snellmanin sanoin – ”Aatamin mainion ihmislunnon itsekseen kehittyä”.

Puheenvuoro on pidetty Snellman-seminaarissa 8.2.2006.

”...masentaa kilpailua...”

Kun Aikuiskasvatus-lehden toinen julkaisija, Kansanvalistusseura, perustettiin vuonna 1874, J.W. Snellman suhtautui hankkeeseen penseästi. Hänen uskottiin jopa matkustavan Jyväskylän perustavaan kokoukseen vastustamaan hanketta. Hän piti seuraa tarpeettomana ja katsoi yhteisöjen kirjallisuutta julkaisemalla ”sortavan yksityisten yrittelijäisyyttä”. (Inkilä, 1960).

Jos Erik Wahlströmin mainioon *Uno Cygneus* -kirjaan ”Tanssiva pappi” on uskomien, Snellman ei pruukannut ablodeerata hankkeille, joista kunnia lankesi tunkion muille kukoille, tässä tapauksessa muiden muassa *Yrjö-Sakari Yrjö-Koskelle* ja *Anders Chydeniukselle*.

Lehden toinen julkaisija, Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura perustettiin vuonna 1940 ja 25-vuotissynttäreitä pian viettävä Aikuiskasvatuslehti vuonna 1981. Valtiomiehen mahdollista kantaa niiden tarpeellisuuteen ei parane veikata, mutta molemmat perustettiin aidossa snellmanilais-harvalaisessa hengessä.

Lähde: Arvo Inkilä (1960). Kansanvalistusseura Suomen vapaassa kansansivistystyössä 1874–1959. Otava, 15–17. ANDRAGOGI